

Kviečiame prisidėti kas kuo gali

Visus, neabejingus Tėvynei ir savo gimtinei, maloniai kviečiame prisidėti prie rengiamos monografijos: teikti nuotraukų, patiems parašyti straipsnių ar pakalbinti tai daryti kitus, pateikti patarimų ir siūlymų. Taip pat kviečiame finansiškai remti knygos leidimą – be visuomenės supratimo ir pasiaukojimo knygos neįstengsime išleisti, nes didžiąją dalį leidinio sąmatos sudaro neatlygintina parama. Iš anksto nuoširdžiai dėkojame už pagalbą ir suteiktą paramą. Visi, kuo nors prisidėjusieji ir rėmėjai, bus garbingai įrašyti knygos rėmėjams skirtuose puslapiuose, įvardijant konkretų kiekvieno indėlį. Apie suteiktą ženklensnį indėlį ar paramą bus informuojama visuomenė.

„Lietuvos valsčių“ serijos monografijų rengimo darbus iki maketo sukūrimo leidykla išsipareigoja atlikti savomis ir (ar) skolintomis lėšomis net ir esant nepakankamam finansavimui, tačiau knygos tiražą bus galima spausdinti tik gavus pakankamą paramą ir visą leidinio sąmatinę sumą, t. y. tik užsakovams bei rėmėjams įvykdžius finansinius išsipareigojimus ir faktiškai gavus visas monografijai trūkstamas lėšas.

Viešajai įstaigai „Versmės“ leidyklai už jos vykdomą pelno nesiekiančią veiklą – Lietuvos istorijos ir tradicinės kultūros monografijų serijos „Lietuvos valsčiai“ rengimą bei su tuo susijusią mokslinę veiklą – 2004 m. yra suteiktas paramos gavėjo statusas, todėl knygos leidybai galite skirti ne tik minėtą, bet ir savo 2 proc. pajamų mokesčio paramą.

Finansinę paramą knygai galima pervesti VšĮ „Versmės“ leidyklai, kodas 122732630, į atsiskaitomąją sąskaitą AB „Citadele“ banke LT02729000005467101, nurodant: Parama monografijai „Kiduliai“, arba perduoti gryniaisiais leidyklos buhalterijoje.

„Versmės“ leidyklos adresas:

Geležinkelio g. 6, 02100 Vilnius.

Telefonai: 85 2130623 (ir faksas), 8698 09077.

Leidyklos vadovo Petro Jonušo tel. 8698 20707.

Elektroninio pašto adresas leidykla@versme.lt,

leidyklos internetinė svetainė www.versme.lt.

Lankstinukas parengtas 2013-ųjų gegužę.

Kidulių dvaro bravoras atsirado barono J. Ofenbergo valdymo laikais. Tarpukariu jis buvo paverstas dvaro pienine, o po Antrojo pasaulinio karo – gyvenamosiomis patalpomis. Jose buvo apgyvendinti vokiečių tautybės asmenys, todėl šis pastatas buvo pramintas „Berlynu“

Sudargo piliakalniai

2009 m. prie Bevardžio piliakalnio iškilo kuklus paminklas Sudargo pilies gynėjams

L I E T U V O S V A L S Č I A I

Kiduliai iš paukščio skrydžio

Kiduliai

Maloniai kviečiame būti rengiamos naujos „Kidulių“ monografijos bendraautoriais, talkininkais, rėmėjais

Rengiama „Kidulių“ monografija papildys „Lietuvos valsčių“ seriją – unikalią 100-tomį Lietuvos istorijos rašto paminklą

„Lietuvos valsčių“ monografijų seriją nuo susikūrimo 1994 m. leidžia „Vermės“ leidykla. Ši serija skirta Lietuvos miestams ir miesteliams bei jų apylinkėms, atitinkančioms buvusius tarpukario Lietuvos valsčius. Serijos pavadinimas pasirinktas neatsitiktinai: XIX a. viduryje susiformavę valsčiai iki jų panaikinimo 1950 m. buvo mažiausi ir palyginti stabilūs administraciniai-teritoriniai vienetai, vieniję tapachios etninės kultūros žmones, valsčių ribos paprastai atitiko ir parapijų bendruomenių ar šnektų ribas.

„Lietuvos valsčių“ serija – tai daugiatomis vienodos struktūros leidinys apie Lietuvos miestus ir miestelius, kaimus ir vienkiemus, apie jų ir jų apylinkių kraštovaizdžio raidą bei istoriją nuo seniausių priešistorinių laikų iki mūsų dienų, kovas už Nepriklausomybę, apie tradicinę kultūrą, verslus, kalendorinius ir šeimos papročius, papročių teisę, liaudies išmintį, bažnyčias, įžymius žmones, tarmių ir vietos šnektų ypatumus, tautosaką, tautines mažumas, jų papročius ir kt. Remdamiesi žmonių prisiminimais, archyvų duomenimis, mokslo studijomis, kitais rašytiniais šaltiniais bei medžiaga, kiekvieną serijos knygą rašo dideli – iki 120 autorių kolektyvai: žinomi Lietuvos istorikai, archeologai, etnologai, tautosakininkai, kalbininkai, sociologai, gamtininkai, kraštotyrininkai, kraštiečiai ir kiti autoriai.

Kiduliai įsikūrę kairiajame neužliejamame Nemuno šlaite. Miestelis susidarė susijungus Kidulių, Kukarskės, Judrių, Šiaudinės ir Kaimelio kaimams. Iš miestelio vingiuoja keliai keleliai į Jurbarką, Kudirkos Naumiestį, Gelgaudiškį ir Kaliningrado sritį. Ties Kiduliais yra vienas ilgiausių Suvalkijoje tiltų per Nemuną – į Žemaitiją ir gintarinį Baltijos pajūrį. Priešais Kidulius, kitapus Nemuno, – Jurbarkas, su kurio gyventojais kiduliečiai tarpukariu ir draugavo, ir pykosi. Jie juos vadino „liociais“, o jurbarkiečiai savo kaimynus – „karnavyžiais“.

Kiduliai istoriniuose šaltiniuose pirmą kartą paminėti 1559 m. Grigorijaus Valavičiaus Jurbarko girių aprašyme. Tais metais Kidulių kaime buvo kelios dešimtys sodybų. Apie 1655 m. Kiduliai administracine prasme buvo reikšmingesni už Jurbarką, mat čia buvo karališkasis dvaras. Šiame dvare ilgą laiką buvo ir Jurbarko valsčiaus, vėliau ir seniūnijos rezidencija.

Kidulių dvarui priklausiusiam Kaimelio kaime 1685 m. Kidulių dvaro savininkas Jeronimas Krišpinas-Kiršenšteinas pastatė „mūrinį rūmą“, kurio pastatymą galima susieti ir su vėlesniu palivarko atsiradimu, akmeninės koplyčios pastatymu, kaip ir Kaimelio kaimo išsiplėtimu dešiniajame Vikšnupio krante. Dvaro palivarkas Kaimelyje nuo XIX a. vidurio buvo jau kaip atskiras dvaras.

Jurbarko seniūnijos seniūnas karališkuoju Kidulių dvaru savo rezidencijai naudojo net iki XVII a. trečiojo dešimtmečio.

Papiškių kaimo knygnešių Čelkių ir Jomantų šeimos su „Saltiniu“. 1914 m. liepos mėn.

Po trečiojo Lenkijos ir Lietuvos valstybės padalijimo 1795 m. visa Užnemunė atiteko Prūsijos kunigaikštystei, kuri ėmėsi vokietinimo politikos. Prūsijos laikais Kiduliai tapo valsčiaus centru. Valsčiui priklausė du dvarai, 88 kaimai ir vienkiemiai. Šešiuose Kidulių apylinkės kaimuose – Zubriškėse, Gotlibiškėse, Skrupupyje, Skarupyje, Padraustinėje ir Vabaliskėse – buvo apgyvendinti vokiečių kolonistai.

Istorijos šaltiniuose teigiama, kad Kidulių dvare 1807 m. kurį laiką, kol buvo pasirašyta Tilžės taikos sutartis, gyveno Prūsijos karalius Fridrichas Vilhelmas III, o tų metų liepos mėnesį pas jį į Kidulių dvarą buvo atvykęs Rusijos caras Aleksandras I. To meto liudininkai pasakoja, kad karalius viename dvaro kambarėlyje nuolat stebėjęs Nemunu plaukiančius laivus ir valtis, laukęs pasirodančio Rusijos caro ar jo pasiuntinių.

Po 1830–1831 m. sukilimo panaikinus Lenkijos autonomiją, Kiduliai nuo 1837 m. priklausė Augustavo gubernijai. Tais metais Kidulių valsčius buvo atiduotas vokiečių kilmės generolui leitenantui baronui Jonui Ofenbergui, lengvosios kavalerijos 1-osios divizijos vadui, kuris turėjo tikslą iš Kidulių žemių kasmet gauti 15 000 auksinų pajamų. Apie 1857 m. valsčiaus teritorija buvo padalinta: didesnę jo dalį paėmė valstybės žemės, o mažesnę dalį su Kidulių dvaru liko J. Ofenbergui. Naujasis dvaro šeimininkas pradėjo statybas pagal vokišką stilių: meistras iš Latvijos iš raudonų plytų pastatė grūdų sandėlį (magaziną), vietinių vadinamą „špykėre“, alaus bravorą, ūkinis pastatus. Išlikusioje bravoro vėjarodėje dar ir dabar galima įžiūrėti pastatymo metus – 1884 m. Baronas J. Ofenbergas mėgo medžioti, laikė apie 30 medžioklinių grynaveislių šunų, kuriems buvo pastatytas net atskiras mūrinis pastatas. Daug dėmesio buvo skiriama parkui, kurį nuolat prižiūrėjo trys kumečiai, vakarinėje parko dalyje, tvora aptvertame pušyne, išdidžiai vaikštinėdavo povai ir fazanai.

Vėlesni dešimtmečiai buvo lietuviškos spaudos draudimo, knygnešių, rusinimo, masinį pobūdį įgavusios ekonominės migracijos į Ameriką ir kontrabandos iš Prūsijos metai. Per karus Kiduliai beveik nenukentėjo.

Nedaug nuo Kidulių nutolę ir Kukarskės pilkapiai, senkapiai, Kukarskės pilkapiai, kaip ir Kukarskės bei Kidulių piliakalniai, dar laukia archeologų dėmesio.

Kidulių valsčiui priklausė ir Sudargas – miestelis kairiajame Nemuno krante, į vakarus nuo Jurbarko (dabar – Šakių rajono seniūnijos ir seniūnaitijos centras). Čia yra Šv. Jono Krišktytojo ir Evangelikų liuteronų bažnyčios, šių religinių bendruomenių kapinės, knygnešių tėvu vadinto M. Sederevičiaus pagrindinė mokykla, veikia biblioteka, paštas, bendruomenės centras. Į vakarus nuo Sudargo eina siena su Rusijos Kaliningrado sritimi. Prie Nemuno, vieno kilometro ruože, yra penki Sudargo piliakalniai (IV–XIV a.). Viduramžiais, kariaujant su teutonais, čia buvo vienas stipriausių krašto gynybos centrų. Čia stovėjo žemaičių Sudargo pilis, kurią 1317 m. birželio 24 d. sudegino kryžiuočiai. Po to vietovė ilgam išnyko. Tik XVI a. pradžioje ėmus kolonizuoti panemunę, gyvenvietė pradėjo augti. XIX a. 2-ojoje pusėje Sudargas buvo svarbus knygnešystės centras. Didelis spaudinių srautas pasiekdavo tuometį Sudargo kleboną M. Sederevičių, pelnytai vadinamą Lietuvos knygnešių tėvu.

2013 m. birželio 10–16 d. rengiama kompleksinė lokaliųjų tyrimų ekspedicija į Kidulius ir jų apylinkes, kurios metu istorikai, etnologai, kraštotyrininkai, kalbininkai lankysis įvairiose vietovėse, susitiks su gyventojais, užrašys jų prisiminimus, rinks monografijai informaciją, nuotraukas, archyvinę medžiagą. Šios monografijos autoriumi, archyvinės medžiagos pateikėju, pasakotoju, patarėju ar rėmėju gali būti kiekvienas kidulietis ir kiekvienas, mylintis šį kraštą.

Monografijos „Kiduliai“ vyriausiasis redaktorius ir sudarytojas **Kęstutis Vaičiūnas**, tel.: 8 614 12772, 85 2382605, elektroninio pašto adresas kestutis525@gmail.com.

Buvusio Kidulių valsčiaus gyvenamųjų vietų sąrašas
(pagal 1923 m. pirmojo Lietuvos gyventojų surašymo duomenis)

Aleksandravos k.	Jakaičių k.	Papiškių k.
Banaičių k.	Jokeliškių k.	Pervazninkų k.
Barkių k.	Kaimelio k.	Puknių k.
Bereklių k.	Karališkių k.	Ramoniškių k.
Bosų k.	Kėpštų k.	Režgalių k.
Bugaminos dv.	Keršiškių k.	Režiukų k.
Bunikėlių k.	Kidulių dv.	Ročiškių k.
Bunikių k.	Kidulių k.	Sakalų k.
Burbiškių k.	Kirkilų k.	Sudargo k.
Burgaičių k.	Kiršlių k.	Sutkių k.
Ciūriškių k.	Kukarskės k.	Šiaudinės k.
Čiūriškių k.	Liausių k.	Šilupiškių k.
Dagilių k.	Margiškių k.	Šturpiškių k.
Degėsių k.	Meškinės k.	Trakinių k.
Dievaičių k.	Naudvario k.	Varčiulių k.
Dvarčiškių k.	Norkviečių k.	Veršupių k.
Gečių k.	Paežerinės vns.	Voverių k.
Grinaičių k.	Palankinės k.	Žigėnų k.
Iltrakių k.	Paorių k.	Žilių k.